

Kapitel 9 – Bibelöversättningar som presenterar Messias som Gud

I förra kapitlet såg vi att Skrifterna entydigt vittnar om att Messias fanns till av evighet inom Fadern, men då inte som en medveten varelse utan som den mästarplan som den Evige hade inom sig själv och genom och för vilken allt skapades. Det eviga Ordet var först en tanke, sedan ett uttalat ord, därefter skriven text och till sist blev det gjort till en människa, den andra människan. Denna syndfria människa, Yeshua, blev på grund av sin lydnad intill döden uppväckt, gudomliggjord och upphöjd till att inta sin plats som Herre över skapelsen som var ämnad för honom från evighet.

I Skrifterna finns det fyra klara vittnesbörd om att den Evige inte är en människa. När då Yeshua använde uttrycket som översatts som *jag är*, hänvisar han till att han är Messias och inte till den Eviges Namn.

En människas eviga frälsning ligger inte i att man erkänner Yeshua som den Evige utan att man tror på den Eviges vittnesbörd om att Yeshua är den utlovade Messias, Elohims Son, som enligt Skrifterna skulle lida, dö som ett försoningsoffer för alla människors synd och på tredje dagen resas upp igen.

I detta kapitel skall vi gå igenom ett antal texter som i de svenska översättningarna presenterar Messias som Gud.

Jesaja 9:5-7

Ja, varje stövel buren under stridslarm och varje mantel vältrad i blod skall brännas upp och förtäras av eld. Ty ett barn blir oss fött, en son blir oss given. På hans axlar vilar herradömet, och hans namn är: Under, Rådgivare, Mäktig Gud, Evig Fader, Fridsfurste. Så skall herradömet bli stort och friden utan slut över Davids tron och hans kungarike. Det skall befästas och stödjas med rätt och rättfärdighet från nu och till evig tid. HERREN Sebaots nitälskan skall göra detta. (SFB)

Denna text talar om det framtida eviga fredsriket i Israel som kommer att sträcka sig över hela världen. Nyckelpersonen för detta fridsrike är den utlovade Sonen, Messias.

Först står det skrivet att ett barn föddes åt oss, underförstått åt Israels folk. Det var det som hände när Yeshua föddes av en kvinna inom det judiska folket. Därefter står det att en son blev oss given. Efter att Yeshua av Fadern blivit utsedd och proklamerad att vara hans Son¹, speciellt genom uppståndelsen², blev han tagen ifrån oss under en tid för att sedan bli oss given som en fridsfurste för evigt. Kom ihåg att sonskapet inte har med väsen att göra utan med funktion³.

¹ Luk 1:35; Matt 3:17; 17:5; 2 Pet 1:17.

² Rom 1:4.

³ Jämför med 1 Kor 4:17 där Paulus kallar Timoteus "min älskade och trogne son" (1917), "mitt älskade och trofasta barn" (SFB). I den arameiska Peshitta-texten används samma ord i 1 Kor 4:17 som i evangelierna där den Evige säger om Yeshua att han är hans älskade Son, "beri chabibà". Det betyder inte att Timoteus var Paulus fysiska ättling utan hans son när det gäller efterföljelse och representantskap.

Detta barn som föddes och denne son som blev oss given kommer att få ett åttafaldigt namn. Han kommer att kallas *"pele yoets el gibor aví-ad sar-shalom"* – underbar rådgivare kraftig ("El") hjälte evighets-fader frids-furste. Namn innebär funktion vilket betyder att Messias kommer att ha en åttafaldig funktion i enlighet med detta åttafaldiga namn som den Evige har gett honom. Ett av namnen är det hebreiska ordet "El" som vi talade om i kapitel två. Där såg vi att det hebreiska ordet "El" för det mesta används i Skrifterna för att beteckna en "gudomlighet" och i några få gånger enbart som "kraft".

I 1 Mosebok 31:29a står det skrivet, enligt en ordagrann översättning:

*Det finns **kraft** ("El") i min hand att göra dig illa.*

I Ordspråksboken 3:27 står det skrivet:

*Neka inte den behövande din hjälp, när det står i din **makt** ("El") att ge den. (SFB)*

I Mika 2:1b står det skrivet:

*Så snart morgonen gryr sätter de planerna i verket, eftersom det står i deras **makt** ("El"). (SFB reviderad)*

Dessa texter ger oss tre vittnesbörd om att ordet "El" inte enbart används för att tala om den Evige eller ett himmelskt väsen utan även i betydelsen "kraft" eller "makt".

Som vi sagt i ett tidigare kapitel är pluralformen för "El" "Elim", och den syftar aldrig på den Allsmäktige, utan på andra mäktiga varelser, människor, änglar eller avgudar.

I Job 41:16 (v 17 hebr.) står det skrivet:

*När han reser sig bävar **hjältar** ("Elim"), i ångest förlorar de fattningen. (SFB)*

Lägg märke till att ordet "Elim" här översatts som "hjältar". Sammanhanget visar att det inte är fråga om änglavarelser utan människor.

I Psalm 29:1 står det skrivet:

*En psalm av David. Ära Herren, ni **gudasöner** ("Benei Elim"), ära Herrens majestät (Bibel2000)*

I Psalm 89:7 står det skrivet:

*Ty vem i skyn kan mäta sig med Herren, vem av **gudasönerna** ("Benei Elim") är Herrens like? (Bibel2000)*

Här används orden "Benei Elim", som kan översättas som "mäktiga varelser" och är en beteckning av de änglaväsen som omger den Eviges tron.

Dessa texter bevisar att ordet "El", antingen det står i singularis eller pluralis, kan beteckna något annat än den Evige själv. Det innebär följaktligen att när ordet "El" används som ett av namnen för Messias i Jesaja 9:6 utgör det inget bevis för att han är den Evige. Ordet kan mycket väl förstås som att han är en mäktig hjälte utan att vara den Evige.

Dessutom talar texten om att Messias måste födas. Då blir ordet "El" omöjligt att förstås som en hänryftning till att Messias skulle vara "Gud" i absolut betydelse eftersom den Evige varken kan födas eller dö.

Däremot skulle Messias kunna inneha funktionen Elohim som domare, som vi tidigare nämnt. Men jag har inte sett att Skrifterna använder titeln "El" för den funktionen utan enbart "Elohim". Därför kan vi inte utifrån denna text fastställa att Messias fått namnet "El" för att inneha en funktion som "Gud" i bemärkelsen högste domare.

Å andra sidan kan man finna alternativa judiska översättningar som på ett annorlunda sätt knyter samman ordet "El" med den Evige.

D. Mandel översatte Jesaja 9:6 på följande sätt:⁴

For to us a child is born, to us a son is given; and the government is upon his shoulder; and his name shall be called "Wonderful counselor of the mighty God, of the everlasting Father, of the Prince of peace."

Översatt till svenska blir det:

Ty ett barn är oss fött, en son är oss given; och regeringen är på hans skuldra; och hans namn skall bli kallat: "Underbar rådgivare åt den mäktige Guden, åt den evige Fadern, åt Fridsfursten."

I sin kommentar till Romarbrevet skriver Joseph Shulam:⁵

Originaltexten i Jesaja 9:6 talar om den messianska gestalten som "Underbar Rådgivare, Mäktig Gud". Senare judisk tanke hade svårt att sätta själva Guds namn på en mänsklig varelse, och fann en lösning på problemet i själva texten. En beskrivning av Messias i 1QH 3:10⁶ uppfattar texten i Jesaja 9:6 på följande sätt: "Underbar Rådgivare med sin Kraft." Denna text inbegriper att Messias är (eller kommer att vara) Guds "rådgivare", eller att hans uppgift som rådgivare kommer att vara förenad med Guds Kraft. Författaren förstod troligtvis orden "med Guds kraft" i ljuset av Psalm 110:1, och trodde att platsen för Messias som Guds Rådgivare skulle vara "vid Kraftens högra sida". (s. 308-309. Egen övers.)

⁴ D. Mandel, Davka Corporation, www.davka.com.

⁵ Messiansk jude som leder Netivyah Bibel instruction ministry i Jerusalem och verkar som äldste i församlingen Roeh Israel, Jerusalem. För mer info se <http://www.netivyah.org>.

⁶ En av texterna som hittades i den första Qumran-grottan.

Enligt Qumranlitteraturen bör man alltså förstå ordet "El" som kraft.

Helge Åkesson översätter Jesaja 9:6 text på följande sätt:

Ty ett barn är oss fött, en son oss given, vilkens herradöme är på hans skuldra; och hans namn kallade den i råd underbare, starke Guden, Fadern av evighet: "Fridens furste."

Min personliga övertygelse är att ordet "El" bör förstås som en mäktig person, eftersom Messias fått all makt i himlen och på jorden för att kunna utföra sin tjänst som världens härskare (se Matt 28:18).

En annan fråga uppstår när det gäller denna text. Hur kommer det sig att ett barn som föds och en son som ges får titeln "evig fader"? Är det inte enbart den Evige som benämns som Fader i Skrifterna?

Nej, det är det inte. Liksom son-skap är en funktion är också fader-skap en funktion. Vi finner funktionen av titeln fader i berättelsen om Josef i Mitsrajim (Egypten). I 1 Mosebok 45:8 säger Josef att Elohim har satt honom till fader för Parò (Faraos). Enligt Rashi betyder det hebreiska ordet för fader, "av", inte bara fader, utan också rådgivare, vän och förvaltare. Och på samma sätt som Josef blev satt som fader till Parò, utan att ha en högre position eller samma position som han, så har Yeshua av HaShem fått titeln "av" utan att ha en högre position eller samma position som Han. Denna titel har han fått för evigt.

Lägg också märke till att den hebreiska texten framhåller att denne Son kommer att **kallas** för detta mångfaldiga namn. Vem är det som ger honom det namnet? Det är den Evige själv. Denna messianska funktion att vara "El Gibor", mäktig hjälte och "Avi-Ad", evig fader, är inget som Sonen har i sig själv utan den har blivit honom given av den Evige. Det är den Evige som för all framtid har gjort honom till Messias och Son med alla dessa funktioner och därför har Han gett honom detta mångfaldiga namn.

När detta barn som föds åt oss och denne son som blir oss given får titeln "evig fader" betyder det alltså inte att han är en del av gudomen utan att han för all framtid har fått delegerad auktoritet att tjänstgöra som fader, d.v.s. förvaltare, i sin funktion som den Eviges representant. Yeshua är lika lite den Evige som Josef var Faraos.

Johannes 1:1-3, 14

*I begynnelsen var Ordet, och Ordet var hos Gud, och **Ordet var Gud**. Han var i begynnelsen hos Gud. Genom honom har allt blivit till, och utan honom har inget blivit till, som är till ... Och Ordet blev kött och bodde bland oss, och vi såg hans härlighet, en härlighet som den Enfödde har av Fadern, och han var full av nåd och sanning. (SFB)*

Denna översättning är baserad på den grekiska texten av Johannes evangelium. Det grekiska ord som översatts som "Ordet" är "Logos" som betyder ord, utsaga; doktrin, lära; räkning.

Betydelsen av "Logos" i Skrifterna är självklart inte samma som i den grekiska filosofin. Ordet "Logos" måste förstås utifrån den hebreiska begreppsvärlden.

Den arameiska Peshitta och den gamla syriska texten av vers 1 kan översättas på följande sätt:

*I begynnelsen var Ordet, och Ordet var med Eloah och **Eloah var Ordet.***⁷

Det arameiska ord som översatts som "Ordet" är "Melto" som betyder ord, uttalande, fall, orsak, ämne, sak.⁸

Den hebreiska motsvarigheten för ordet "Melto" är "Davar" som betyder ord, uttryck, mål, term; utsaga; löfte, order, bud; händelse; sak, fråga; kropp, något, inget.

Det arameiska begreppet "Memra" som betyder "tal", och som ofta förekommer i Targum-texterna – de arameiska parafraaserade bibelöversättningarna av Tanach (GT) – och rabbinisk traditionslitteratur, är ett begrepp som används för att beskriva hur den Evige uppenbarar sig genom sitt "ord".⁹

Enligt David Stern¹⁰ motsvarar "Logos" det arameiska ordet "Memra", som är en teknisk teologisk term som användes av rabbinerna under århundradena innan och efter Yeshua, som betecknar uttrycket för Elohim själv.

Men trots att det finns många likheter i denna text mellan begreppet "Ordet" och det arameiska uttrycket "Memra" används inte detta ord i Peshitta-texten utan "Melto". Vi skall inte gå djupare in i detta ämne utan nämner detta bara i förbigående för den intresserade.

I förra kapitlet talade vi om hur den Evige använder sig av Ordet för att skapa och kommunicera med skapelsen. Den Evige använder sig av Ordet för att uttrycka sig. Det innebär alltså att Ordet är uttrycket för den Eviges innersta tankar och vilja. På så sätt blir själva Ordet uttrycket för den Evige. Ordet är alltså något som inte går att separera från den Evige. Den Evige är ett med sitt ord, och på så sätt blir Ordet den Evige själv, så som han uttrycker sig. Eftersom den Evige enbart kommunicerar genom Ordet blir enbart Ordet, i alla dess former och utvecklingsstadier (se föregående kapitel), uttrycket för den Evige. Trots att den Evige är avskild och långt utanför och högt över det skapade, kan han relatera till det skapade, och det gör han genom Ordet och enbart genom Ordet. Bara det som den Evige uttrycker av sig själv kan uppfattas av det skapade. Därför blir Ordet det enda som skapelsen kan se av den Evige. Ordet är den Eviges delegat och det enda uttrycket för Honom som bor i ett ljus dit ingen kan komma eller uppfatta i sin fullhet. Ordet får därför funktionen att vara Elohim i förhållande till skapelsen. Vi kan också vända på det och säga att den Evige blir Ordet i förhållande till skapelsen.

⁷ Egen översättning av J. Trimm's *Hebraic Root Version*. Jfr Etheridges engelska översättning på http://www.aramaicpeshitta.com/AramaicNTtools/Etheridge/etheridge_john.htm.

⁸ Se *Comprehensive Aramaic Lexicon* <http://cal1.cn.huc.edu/index.htm> och *Peshitta New Testament* <http://dukhrana.com>.

⁹ För mer information om ordet "memra" se *Jewish Encyclopedia* <http://www.jewishencyclopedia.com/view.jsp?artid=399&letter=M>.

¹⁰ Se David H. Stern, *Jewish New Testament Commentary*, s. 135.

Det är viktigt att förstå att Johannes 1:1 inte talar om Ordet som Elohim i bemärkelsen väsen utan som funktion. Därför står det att Ordet var hos Elohim och att Elohim var Ordet.

Lägg märke till skillnaden mellan den grekiska och den arameiska texten. I den grekiska texten står det att Ordet var "Theos" (utan bestämd artikel, d.v.s. Ordet fick den delegerade funktionen att tjänstgöra som Elohim som vi talat om i ett tidigare kapitel). Men i den arameiska texten står det tvärtom att Eloah var Ordet. I den grekiska texten betonas att Ordet innehade funktionen som "Gud" (Elohim). Men den arameiska texten säger inte att Ordet var Eloah, utan att Eloah var Ordet, vilket också Franz Delitzsch skrev i sin hebreiska översättning av de Apostoliska Skrifterna (NT).¹¹ Där ligger betoningen på att den Evige uttrycker sig genom sitt Ord och på så sätt blir Ordet Elohim eftersom det är uttrycket för den Osynlige.

När då den Evige vill uttrycka sig i denna världen kan han göra det genom en människa. Och därför gjorde han så att Ordet, som var uttrycket för Honom själv, blev kött, d.v.s. en människa som du och jag, dock utan synd. Ordet som blivit kött är alltså uttrycket för den Evige i mänsklig gestalt. Allt som den Evige kan uttrycka av sig själv genom en människa gör han genom det Levande Ordet. Det innebär dock inte att denna människa är allt det som den Evige är, för den Evige är inte en människa eller en människoson. Men det innebär att allt det som den Evige kan uttrycka av sig själv genom en människa, det gör han genom denna fullkomliga människa, Yeshua. Yeshua är alltså inte bara uttrycket för den Eviges makt som delegat, utan hela hans varelse återspeglar karaktären av Honom som har valt att uttrycka sig genom en människa. Därför står det skrivet i Johannes 1:14b:

och vi såg hans härlighet, en härlighet som den Enfödde har av Fadern, och han var full av nåd och sanning.

Den Eviges karaktärsdrag av nåd och sanning var så starkt uttryckta i denna människa att när man såg honom såg man den Osynlige som visade sig på detta sätt. Den som då såg Yeshua såg den Evige, som det också står skrivet i Johannes 14:9b:

Den som har sett mig har sett Fadern.

Johannes 20:27-29

*Sedan sade han till Thomas: "Räck hit ditt finger och se mina händer. Och räck hit din hand och stick den i min sida. Och tvivla inte utan tro!" Thomas svarade honom: "**Min Herre och min Gud!**" Jesus sade till honom: "Därför att du har sett mig, tror du. Saliga är de som tror, fastän de inte ser." (SFB)*

Tomas hade inte kunnat tro på de ord i Skriften och den undervisning som Yeshua hade gett om att den Evige skulle väcka upp människosonen från döden (se Joh 20:24-25). Men när han nu med egna ögon får se den som den Evige uppväckt utropar han med stor förundran: *Min Herre och min Gud!* Om han nu talade hebreiska, vilket är mest troligt, sa han: "Adoni ve-Eloahi!" Om

---

¹¹ Se http://en.wikipedia.org/wiki/Franz_Delitzsch och <http://www.kirjasilta.net/ha-berit>.

han hade talat arameiska skulle han ha sagt: "Mari Valohi!" Naturligtvis talade han inte grekiska med sin rabbi, så vi kan utgå från att han inte använde de grekiska orden "Kurios" och "Theos".

Både det arameiska ordet "Mar" och det grekiska ordet "Kurios" används på samma sätt som i hebreiskan, om både den Evige, änglar och människor. Därför kan uttrycket *min Herre* inte användas som bevis för att Tomas här skulle ha syftat på den Evige. Han kallade Yeshua "Adoní", *min Herre*. Även kung David kallade Messias för "Adoni", enligt Psalm 110:1, där det står skrivet:

En psalm av David. HERREN ("YHWH") sade till min Herre ("Adoni"): "Sätt dig på min högra sida, till dess jag har lagt dina fiender som en fotapall under dina fötter." (SFB)

Vår Rebbe Yeshua ger en kommentar till denna text i Matteus 22:41-46 där det står det skrivet:

Medan fariseerna var samlade, frågade Jesus dem: "Vad anser ni om Messias? Vems son är han?" De svarade honom: "Davids." Då sade han till dem: "Hur kan då David, driven av Anden, kalla honom Herre och säga: Herren sade till min Herre: Sätt dig på min högra sida, tills jag har lagt dina fiender under dina fötter. Om nu David kallar honom sin Herre, hur kan då Messias vara Davids son?" Ingen kunde svara honom ett ord, och från den dagen vågade ingen längre fråga honom. (SFB)

En son kan normalt inte stå över sin far. Därför ifrågasatte Jaakov sin son Josefs dröm om att solen och månen skulle böja sig ner inför honom (se 1 Mos 37:9-10). Det skulle innebära att hans föräldrar skulle böja sig ner inför honom och erkänna hans herradöme över dem, vilket vore otroligt. Denna del av Josefs drömmar blev inte uppfylld när Israels familj kom ner till Mitsrajim. Den kommer däremot att uppfyllas efter uppståndelsen då patriarkerna och matriarkerna kommer att böja sig inför Josefs Son, Messias Yeshua. Av det lär vi oss att Messias är förmer än Jaakov.

På samma sätt visar nu Yeshua fariseerna genom Psalm 110 att Messias kommer att stå över David, eftersom David kallar honom Adoní – *min Herre* – trots att han skulle komma att bli hans fysiska avkomling, hans son.

Uttrycket *min Herre* innehåller inget som helst bevis för att Yeshua skulle vara den Evige, enbart att han skulle komma att få en auktoritetsposition som står över den som kung David fick på sin tid. Kung David erkände den positionen genom att kalla honom för "Adoní" och Tomas erkände den också genom att kalla honom för "Adoní" – *min Herre*.

Betydligt mer svårtolkat är uttrycket *min Gud* ("Eloahi"). Vad menade Tomas när han uttryckte sig på det sättet? Vi kan här nämna tre möjliga tolkningar av denna text:

1. Tomas använde ett uttryck för bestörtning.
2. Tomas menade att Yeshua var hans herre ("Adon") och den Evige var hans Gud ("Elohim").
3. Tomas menade att Yeshua var både hans herre ("Adon") och hans Gud ("Elohim").

Den första tolkningsmöjligheten, som menar att Tomas använde ett uttryck för bestörtning, skulle kunna förklaras på följande sätt:

Johannes berättar hur Tomas inte hade kunnat tro att den Evige hade väckt upp Yeshua från de döda. Tomas hade sagt att om han inte fick se hålen efter spikarna i hans händer och sticka sitt finger i hålen efter spikarna och sin hand i hans sida, så skulle han inte kunna tro att Yeshua hade blivit uppväckt. När han nu fick tillfälle att se och ta på Yeshuas uppståndna kropp blev han helt överrumplad och bestört och använde därför ett uttryck som mycket väl skulle kunna användas bland dagens hebreisktalande judar i Israel, "*Min Herre och min Gud!*".

Om den andra tolkningsmöjligheten, som menar att Tomas sa "Adoní" till Yeshua och "Elohai" till den Evige, kan vi säga så här:

Sammanhanget visar att Tomas tvivel inte hade att göra med om Yeshua var "Gud" eller inte, vilket somliga felaktigt undervisar. Johannes skrev inte ner sitt evangelium för att folk skall tro att Yeshua är "Gud" utan för att de skall tro att han är Messias, som är samma sak som att vara "Guds Son" (se Joh 20:31). När nu Yeshua visar sig levande och ser hur Tomas bekänner "Adoní ve-Elohai" ger han sitt bifall till Tomas tro: "*Därför att du har sett mig, tror du. Saliga är de som tror, fastän de inte ser*" (v 29b). Här står inte att Yeshua var glad att Tomas trodde att han var Elohim, utan att han trodde att Yeshua levde, d.v.s. att den Evige hade uppväckt honom från de döda. Sammanhanget visar ju att Tomas inte hade trott på Yeshuas uppståndelse, inte att han tvivlat på att Yeshua var Elohim. Det är inte det frågan gäller här. Frågan är om Tomas trodde på att Yeshua levde eller inte.

Vem var det som väckte upp Yeshua från de döda? Uppväckte han sig själv? Nej, det kunde han inte. Skrifterna ger ett enhetligt vittnesbörd om att det var den Evige som väckte upp Yeshua från döden, inte att han reste sig upp själv från de döda. Han var helt utblottad och hade ingen möjlighet att komma ut ur dödens rike utan att Fadern kom ner och drog honom upp därifrån. Huvudpersonen i uppståndelsen blir därför inte Yeshua, utan Fadern. Det var FADERN som väckte upp Yeshua från de döda. HAN är den store förlossaren. HAN är den store frälsaren, som t.o.m. kan göra så att människor uppstår från döden så att de aldrig mer dör.

När då Tomas upptäcker att Fadern i sin kraft verkligen hade väckt upp Yeshua från döden, utropar han i stor glädje och förundran, först *Min Herre*, till Yeshua, och sedan *Min Gud*, till Fadern, som verkligen hade rest upp Herren från döden.

Den tredje tolkningsmöjligheten lär att Tomas kallade Yeshua både för "Adoní" och "Elohim".

Att Tomas skulle erkänna Yeshua som den Evige själv är helt uteslutet, eftersom han som jude väl kände till Skrifterna som fyra gånger påpekar att den Evige inte är en människa eller en människoson.¹² Dessutom kan den Evige varken förändras, dö eller uppstå från döden eftersom han är livets källa.

---

¹² 4 Mos 23:19; 1 Sam 15:29; Job 9:32; Hos 11:9.

Däremot är det helt möjligt att ett sändebud får samma titel som utsändaren, vilket vi sett i ett tidigare kapitel. Det skulle då innebära att Tomas kallar Yeshua både för sin "Adon" och sin "Elohim".

Finns det tillräckligt med bevis i Skrifterna och i judisk tolkningshistoria för att framhålla att Messias kan kallas med samma namn som den Evige i himlen?

Ja, det gör det. I Talmud kan man läsa:¹³

I R. Jochanans namn påstod Rabba vidare: I den kommande tiden kommer de rättfärdiga att bli uppkallade efter den Avskildes namn, välsignad vare Han, för det är sagt: Var och en som är kallad efter Mitt namn och som jag har skapat till Min ära. Jag har format honom, ja, jag har gjort honom (Jes 43:7).

I R. Jochanans namn sa R. Samuel b. Nachmani: Tre blev uppkallade efter den Avskildes namn, välsignad vara Han, och de är dessa: De rättfärdiga, Messias och Jerusalem. [Detta kan härledas till att gälla] de rättfärdiga [från] vad som just sagts. [Till att gälla] Messias – som det står skrivet: Och detta är det namn med vilket han skall kallas, Herren är vår rättfärdighet. (Jer 23:6) [Till att gälla] Jerusalem – som det står skrivet: Det skall bli 18 000 stavar runt omkring. Och stadens namn kommer från den dagen att vara "Herren är där" (Hes 48:35). Läs inte "där" [på hebr. "shama"] utan "dess namn" ["shemò" – båda orden har samma hebreiska bokstäver och kan betyda både det ena och det andra].

När Rav Gershom ben Judah¹⁴ (960–1040) kommenterade denna text i Talmud skrev han: "Hashem mamash jikrahu" – "Just precis HaShem kommer Han (Messias) att heta/kallas".

Maharsha (Samuel Eidels (1555–1631))¹⁵ ger en mindre radikal tolkning genom att säga:

Tre saker har fått den Avskildes namn, välsignad vare Han, utropat över sig: Eftersom det inte står att de är uppkallade efter den Avskildes namn, välsignad vare Han, utan snarare att de har fått den Avskildes namn, välsignad vare Han, utropat över sig – verkar det som att den Avskildes namn, välsignad vare Han, kommer för dem att bli ett tilläggsnamn. För Mashiach, HaShems-Mashiach, för Jerushalajim, HaShems-Stad och även för en Tsaddik (rättfärdig), HaShems-Tsaddik. För Mashiach eftersom det även är sagt att man kommer att kalla honom HaShem-Tsidkenu (den Evige [är] vår rättfärdighet) vilket betyder att han är en Tsaddik (rättfärdig) inför HaShem, som det står skrivet längre upp om Tsaddikim (rättfärdiga), som också kommer att kallas på det sättet, eftersom alla deras gärningar är för Himlens skull och så är det också för Mashiach eftersom alla hans gärningar kommer att bli för Himlens skull. Och också för Jerushalajim i framtiden; det enda folk som kommer att bli inbjudna att komma in dit är de vars samtliga gärningar är för Himlens skull som det står skrivet längre upp.

Radak (R. David Kimchi 1160-1235)¹⁶ skrev:

I hans dagar skall Juda bli frälst och Israel bo i trygghet, och detta är det namn man skall ge honom: HERREN vår rättfärdighet (Jer 23:6 SFB).

¹³ Baba Batrà 75b. *The Soncino Talmud*, Davka Corporation/Judaica Press. Översatt från engelska.

¹⁴ Se <http://www.jewishencyclopedia.com/view.jsp?letter=G&artid=172> och http://en.wikipedia.org/wiki/Rabbenu_Gershom.

¹⁵ Se http://en.wikipedia.org/wiki/Samuel_Eidels.

¹⁶ Se http://en.wikipedia.org/wiki/David_Kimhi och <http://www.ou.org/about/judaism/rabbis/radak.htm>.

”I hans dagar” – Och detta är det namn de kommer att kalla honom, HaShem Tsidkenu (den Evige är vår rättfärdighet). Israel kommer att kalla honom, de kommer att kalla Mashiach vid hans namn, HaShem Tsidkenu, för under hans dagar kommer HaShems rättfärdighet att bli stadfäst för oss för evigt. Och detta sätt att kalla [Mashiach] är något liknande det som Moshè Rabbenu gjorde när han kallade ett altare HaShem Nissí (HaShem är mitt under) och när Jaakov kallade ett altare El Elohei Israel, var och en i enlighet med dess injan (ämne/sammanhang) och också hur stadens namn [blev kallat] från den dag som HaShem var där, och Jonatan översatte att man skulle kalla den ... osv.

Enligt judisk teologi kan Messias kallas för YHWH ”den Evige”. Detta stämmer väl med Filippbrevet 2:9 där det står skrivet:

*Därför har också Gud upphöjt honom över allting och gett honom **namnet över alla namn***
(SFB)

Flera personer i Israels historia har fått namnet Yeshua, vars längre form är Yehoshua, exempelvis Moshès efterträdare Josua (Yehoshua på hebreiska) Nuns son¹⁷ och översteprästen Josua Josadaks son.¹⁸ Namnet Yeshua förekommer på 28 ställen i den hebreiska texten i Tanach (GT),¹⁹ och en gång i den arameiska texten.²⁰ Av det lär vi oss att namnet över alla andra namn inte är Yeshua.

Enligt Filippbrevet 2 gav den Evige åt Messias Yeshua det namn som är över alla namn därför att han var villig att lida och dö i lydnad, och han fick namnet efter att ha blivit upprest från de döda. Men eftersom han redan hette Yeshua innan han led, dog och blev upprest kan det inte vara namnet Yeshua som är över alla namn.

I Skrifterna betyder begreppet ”namn” mer än bara den benämning som ges åt levande varelser och materiella objekt för att kunna identifiera var och en och skilja dem åt. Namnet uppenbarar även personens, djurets eller objektets karaktär och syfte i skapelsen.

Namn kan också betyda rykte. Ett gott namn har den som alla talar gott om, den som har gott rykte. Ett ont namn har den som har dåligt rykte, som alla talar illa om.

Namn har också att göra med makt. Beroende på det namn man fått har man auktoritet och makt att verka inom det område där det namn man bär utgör en maktfaktor. När då ett namn står över ett annat innebär det att den person som bär det namnet innehar en högre position av makt än den som har det andra namnet. När det då står skrivet att Elohim vid uppståndelsen gav Yeshua det namn som är över alla andra namn innebär det att han då fick en auktoritetsställning och ett uppdrag som ligger högt över alla andra skapade varelsers ställningar och uppdrag.

Hur benämnde den Evige Yeshua när han väckte upp honom från de döda?

---

¹⁷ I 4 Mos 13:17 (v 16 i hebr.) ger Moshè honom namnet Yehoshua. Samma person nämns i Neh 8:17 med kortformen Yeshua.

¹⁸ I Sak 3:1; Hag 1:1 benämns han Yehoshua (Josua) och i Esra 5:2 Yeshua (Jesus).

¹⁹ 1 Krön 24:11; 2 Krön 31:15; Esra 2:2, 6, 36, 40; 3:2, 8, 9; 4:3; 8:33; Neh 3:19; 7:7, 11, 39, 43; 8:7, 17; 9:4, 5; 10:9 (v 10 i hebr.), 11:26; 12:1, 7, 8, 10, 24, 26.

²⁰ Esra 5:2.

Det kan vi läsa om i Apostlagärningarna 13:32-33 där det står skrivet:

*Vi förkunnar alltså för er detta budskap: löftet som fäderna fick har Gud infriat åt oss, deras barn, genom att låta Jesus uppstå, som det heter i andra psalmen: **Du är min son, jag har fött dig i dag.** (Bibel2000)*

Enligt denna text fick Yeshua äran att bli Elohim's Son vid uppståndelsen. Vid uppståndelsen ger den Evige människan en särställning som Elohim's söner, som det står skrivet i Lukas 20:35-36:

*men de som befins värdiga att komma till den andra världen och uppstå från de döda, de gifter sig inte och blir inte bortgifta. De kan ju inte mera dö, de är som änglar, och **de är Guds söner, eftersom de har fått uppstå.** (Bibel2000)*

Yeshua fick alltså äran att bli Elohim's Son vid uppståndelsen. Men den ställning som han fick som Elohim's Son vid uppståndelsen är högre än änglarnas och de människors som kommer att få del av uppståndelsen och bli Elohim's söner. Yeshua var och är Elohim's Son både innan och efter uppståndelsen på ett unikt sätt och kallas därför hans enfödde Son vid flera tillfällen.²¹ Men Skrifterna ger minst tre vittnesbörd om att Yeshua genom uppståndelsen fick namnet som Elohim's Son på ett alldeles unikt sätt.

Ett andra vittnesbörd finns i Romarbrevet 1:4 där det står skrivet:

*och genom sin andes helighet blev **insatt** (eller erkänd, utnämnd)²² **som Guds son i makt och välde vid sin uppståndelse från de döda: Jesus Kristus, vår herre.** (Bibel2000)*

Denna text visar att Yeshua blev utnämnd till Elohim's Son vid uppståndelsen.

Ett tredje vittnesbörd finner vi i Hebreerbrevet 1:4-5, där det står skrivet:

*Sonen är så mycket större än änglarna som **det namn han har ärvt** är förmer än deras. Till vilken av änglarna har Gud någonsin sagt: **Du är min Son, jag har i dag fött dig?** Eller: **Jag skall vara hans Fader, och han skall vara min Son?***

Lägg märke till att det namn som Yeshua ärvde som är förmer än änglarnas fick han inte förrän efter uppståndelsen. Innan uppståndelsen var han ringare än änglarna, enligt Hebr 2:7, 9. Efter uppståndelsen ärvde han namnet "Ben Elohim" – Elohim's Son – som är förnämre än änglarnas.

---

²¹ Grekiskan använder ordet "monogenés" (Strong G3439 [μονογενής](#)) – enfödd. Ordet förekommer i följande grekiska texter av de Apostoliska Skrifterna: Luk 7:12; 8:42; 9:38; Joh 1:14, 18; 3:16, 18; Hebr 11:17; 1 Joh 4:9. Peshitta-texten använder ord som formats av roten "yhd" – ende, enfödd, ensam – i Luk 7:12; 8:42; 9:38; Joh 1:14, 18; 3:16, 18; 1 Tim 5:5; Hebr 11:17; 1 Joh 4:9.

²² Grekiskan använder här ordet "horidzo" (Strong G3724 [ὀρίζω](#)) som betyder märka ut, utnämna, bestämma, specificera, förklara, ordinera. Ordet förekommer också i följande grekiska texter av de Apostoliska Skrifterna: Luk 22:22; Apg 2:23; 10:42; 11:29; 17:26, 31; Rom 1:4; Hebr 4:7. Peshitta texten använder ordet "yda" som betyder känna, bli känd, erkänna. Ordet är väldigt vanligt i den arameiska texten, bl.a i Rom 1:23; 8:3; Fil 3:21; Jak 3:9.

Som vi sagt tidigare betyder inte begreppet "Guds Son" att det är fråga om härkomst eller väsen, utan om en titel och funktion som den Eviges representant. Men trots att änglar och domare kallas för "Guds söner" och trots att kung Shlomo kallades för "Ben-Elohim" – Guds son – fick Yeshua efter sin uppståndelse en position som är högt över både kungar och änglar. Han blev satt till att vara den högste över hela skapelsen, både den osynliga och den synliga.

Men var inte Yeshua Elohims Son innan han uppstod?

Jovisst, vid flera tillfällen innan uppståndelsen blev Yeshua erkänd som Elohims Son, av både den Evige, änglar, onda andar, honom själv och andra människor.²³ När det nu står skrivet att han vid uppståndelsen fick ära ett namn som är mycket högre än änglarnas och att han fått det namn som är över alla andra namn innebär det att trots att många andra fått samma titel som "Guds Son" fick de det inte på samma sätt som Yeshua vid uppståndelsen. Då blev han uppsatt på den högsta positionen i skapelsen till att vara den store Sonen, den högste representanten för den Evige själv, som kungars Kung och Överstepräst i himlen. På så sätt blev Yeshuas sonskap efter uppståndelsen mycket högre än det han hade innan han dog. Det var ju inte förrän efter att han lidit och dött som han blev upphöjd över allt och fick det namn som är över alla andra namn, Fil 2:8-9. Det var inte förrän han hade uppväckts från de döda och fått odödlighet som han säger att han fått all makt i himlen och på jorden (Matt 28:18).

Utöver titeln "Guds Son" finns det ytterligare ett namn som Skrifterna sätter över alla andra namn och det är den Eviges eget namn YHWH (Jod, He, Wav, He). Kan det vara så att Yeshua fick det namnet när han blev uppväckt från de döda och insatt på sin plats i himlen?

Ja, ett djupare studium av Skrifterna lär oss att Sonen fått makt att bära sin Faders namn. Välsignad vare han som kommer i den Eviges Namn! Men Yeshua inte bara kommer i den Eviges Namn, han har också fått den Eviges Namn. Han heter också YHWH. Man kan alltså då säga att han på ett sätt är YHWH.

I Filippobrevet 2:9-11 står det skrivet:

Därför har också Gud upphöjt honom över allting och gett honom namnet över alla namn, för att i Jesu namn alla knän skall böja sig, i himlen och på jorden och under jorden, och alla tungor bekänna, Gud, Fadern, till ära, att Jesus Kristus är Herren. (SFB, Herre i 1917, herre i Bibel2000)

I denna text ser vi ett samband mellan namnet Yeshua och det Namn som är över alla namn. I och med uppståndelsen blev namnet Yeshua upphöjt till att stå som ersättning för den Evige själv. Därför kan man i de Apostoliska Skrifterna vid flera tillfällen se att den som åberopar Yeshuas namn åberopar den Evige själv. Det är detta som gör att så många inte ser skillnaden mellan Yeshua och den Evige utan drar slutsatsen att han är en del av en två- eller treenig Gud. I nästa kapitel skall vi behandla de texter som bevisar att Yeshua bär den Eviges Namn och att det finns ett intimt samband mellan namnet Yeshua och YHWH.

---

²³ Se Matt 3:17; 8:29; 14:33; 17:5; Luk 1:35; 20:13; Joh 1:34, 49; 11:4, 27; 1 Joh 3:8 m.fl.

Om Paulus skulle ha menat att alla kommer att bekänna att Yeshua är Herren, d.v.s. den Evige, skulle det vara i betydelsen representantskap och inte att han själv **är** den Evige. Om det är den Eviges Namn som det talas om när det sägs att den Evige gav Yeshua namnet över alla namn innebär det ju helt klart att han inte hade det i sig själv innan han fick det av Fadern. Man kan ju inte få något som man redan äger, och man kan inte heller bli något som man redan är. Att Yeshua **fick** namnet YHWH av sin Fader efter uppståndelsen utgör ett bevis för att han inte hade det tidigare och att han var tvungen att få det Namnet för att kunna benämnas med det.

Texten i Filipperbrevet 2 bevisar på så sätt att Yeshua inte är den Evige i sig själv utan att han fått äran att bära den Eviges Namn, det Namn som är över alla andra namn. Det grekiska ordet som översatts som *gett* är "charizomai"²⁴ som kommer från "charis"²⁵ som betyder nåd. Yeshua fick alltså nåden att få bära det Namn som är över andra namn. Det är alltså fråga om representantskap, inte väsen eller natur.

I ett tidigare kapitel lärde vi oss att ett sändebud ofta bär namnet på den som sänt ut honom. Därför kan man kalla Messias för både Elohim och HaShem (YHWH).

Om vi nu går tillbaka till Johannes 20 och berättelsen om Tomas bekännelse kan vi därför säga att det är helt möjligt att Tomas kallade Yeshua för Elohim, som den Eviges representant och delegerade högste domare. Kom ihåg att titeln Elohim kan ges till andra än den Evige när de är insatta som hans representanter.

Vi kan då sammanfattningsvis säga att det finns tre möjligheter att tolka Tomas ord till Yeshua "*Min Herre och min Gud*" utan att fördenskull behöva dra slutsatsen att han menade att Yeshua är den Evige själv. Om han så skulle ha kallat Yeshua för sin Elohim, utgör inte det ett bevis för att Yeshua skulle vara den Evige själv. Uttrycket "*Min Herre och min Gud*" kan alltså inte användas som ett bevismaterial för treenighetsläran.

Filipperbrevet 2:5-11

Samma sinne vare i eder, som ock var i Kristus Jesus, vilken, varande i Guds gestalt, icke ansåg för rov att vara lik Gud, utan uttömde sig själv, havande antagit en slavs gestalt, bliven i likhet med människor och i hållning befunnen såsom en människa, ödmjukade sig själv, blev lydlig intill död, ja, korsdöd. Därför upphöjde och Gud honom över (allt) och skänkte honom det namnet, som är över varje namn, på det att i Jesu namn varje knä skall

---

²⁴ Strong G5483 *χαρίζομαι* charizomai *khar-id'-zom-ah-ee* Middle voice from G5485; to grant as a favor, that is, gratuitously, in kindness, pardon or rescue: - deliver, (frankly) forgive, (freely) give, grant. Ordet förekommer även på följande ställen i den grekiska versionen av de Apostoliska Skrifterna: Luk 7:21, 42, 43; Apg 3:14; 25:11, 16; 27:24; Rom 8:32; 1 Kor 2:12; 2 Kor 2:7, 10 (2 ggr); 12:13; Gal 3:18; Ef 4:32 (2 ggr); Fil 1:29; 2:9; Kol 2:13; 3:13; Filem 22. I Peshitta-texten förekommer ordet "wyahab" som betyder gav. Samma ord förekommer på många ställen, bl.a. i Matt 10:3; 2 Kor 1:22; 5:18.

²⁵ Strong G5485 *χάρις* charis *khar'-ece* From G5463; *graciousness* (as gratifying), of manner or act (abstract or concrete; literal, figurative or spiritual; especially the divine influence upon the heart, and its reflection in the life; including *gratitude*): - acceptable, benefit, favour, gift, grace (-ious), joy liberality, pleasure, thank (-s, -worthy).

böja sig, deras som äro i himlarna och på jorden och under jorden, och varje tunga skall bekänna, att Jesus Kristus är Herre, Gud Fader till ära. (Åkesson)

Det grekiska ord som i denna text översatts som *gestalt* är ”morfe” som betyder form.²⁶ Ordet förekommer enbart tre gånger i den grekiska texten av de Apostoliska Skrifterna, Fil 2:5, 6 och Mark 16:12. Trinitariska förespråkare tolkar ofta detta ord med utgångspunkt från dess betydelse i den klassiska grekiskan som skrevs fem- sexhundra år före Paulus tid, och menar att det då betyder väsentlig, bestående. Men enligt William M. Wachtel²⁷ bekräftar arkeologiska fynd av manuskript som skrivits på koiné, som var det språk som användes i den grekiska versionen av de Apostoliska Skrifterna, att många grekiska ord hade genomgått en innebördsförändring. Ett av dessa ord var ”morfe”. Enligt Kenneth S. Wuest, professor i grekiska vid Moody Bible Institute och själv förespråkare för treenighetsläran, blev ordet ”morfe” förändrat till att betyda ställning, position, rang.²⁸

Ordet ”morfe” – gestalt, form – bör därför förstås i sitt historiska sammanhang och inte utifrån den betydelsen det hade flera hundra år tidigare. Det innebär att man inte kan utgå från att ”morfe” har med väsen att göra utan med ställning, vilket stämmer väl med det vi lärt oss i tidigare kapitel.

Sammanhanget i Filipperbrevet visar också att ordet ”morfe” inte bör förstås som väsen utan som ställning. Samma ord används nämligen två gånger i texten, i vers 5 och 6. Den andra gången talar det om hur Yeshua antog en tjänares eller *slavs gestalt* (”morfe”). En slav har inte ett annorlunda väsen än fria människor. Därför kan inte ordet betyda väsen när det används om en slav utan det måste betyda ställning. Det är därför mycket osannolikt att samma ord då skulle kunna ha en annan betydelse i versen innan när det gäller Yeshuas likhet med Elohim!

Yeshua presenteras av Paulus som en som kunde välja mellan att personligen dra nytta av fördelarna med sin likhet med Elohim eller ödmjuka sig och anta en slavs likhet. Han valde alltså mellan två positioner, inte två väsen. Detta lär oss också att ordet ”morfe” inte har att göra med väsen och natur utan med ställning och position.

I den nicenska trosbekännelsen²⁹ kan man bl.a. läsa:

Vi tror på en enda Herre, Jesus Kristus, Guds ende Son, född av Fadern före all tid, ljus av ljus, sann Gud av sann Gud, född, inte skapad, av samma väsen som Fadern ... som ... steg ner från himlen, blev människa av kött och blod ...

När den nicenska trosbekännelsen färdigställdes på 300-talet utgick man bl.a. från ordet ”morfe” i den grekiska texten av Filipperbrevet 2. Man tolkade då ordet som att Messias skulle ha varit

²⁶ Strong G3444 *μορφή* *morphē mor-fay'* Perhaps from the base of G3313 (through the idea of *adjustment* of parts); *shape*; figuratively *nature*: - form.

²⁷ William M. Wachtel, *The Form of God*. Artikel på internet: <http://www.focusonthe kingdom.org/philippians.htm>.

²⁸ Kenneth S. Wuest, *The Practical Use of the Greek New Testament*, s. 84, citerad i tidigare nämnda artikel.

²⁹ Antogs vid kyrkomötet i Konstantinopel år 381. Den kallas också den nicensk-konstantinopolitanska trosbekännelsen eftersom slutrevideringen av den tidigare versionen som skrevs vid kyrkomötet i Nicea år 325 inte skedde förrän i Konstantinopel 56 år senare.

till i samma väsen som Fadern innan han blev människa och därefter skulle han ha lämnat sin gudomlighet i utvärtes måtto och levt och dött som människa. Tolkningen i denna trosbekännelse ligger till grund för de flesta kristna översättningar av dessa verser och därför kan man finna tendentiösa vinklingar som gör att den ärlige bibelläsaren leds att tänka att Paulus talar om att "Kristus" (Messias) hade ett tillstånd som Gud innan han blev människa. Med denna förutfattade mening läser man så in i texten något som inte står där.

Låt oss gå till den arameiska texten som ligger närmare hebreiskan och se vad som står skrivet där.

I den arameiska Peshitta-texten av Fil 2:6-7 används två gånger ordet "d'muta" som betyder form, avbild, likhet, typ, exempel, mönster. Ordet förekommer ett 60-tal gånger i de Apostoliska Skrifterna.³⁰ I Peshitta-översättningen av Moseböckerna finner vi samma ord ("d'muta") i Första Mosebok 1:26 som i Fil 2:6-7. Denna term kommer från det hebreiska ordet "d'mut" som bl.a. förekommer i Första Mosebok 1:26 där det står skrivet:

Gud sade: "Låt oss göra människor till vår avbild, till att vara lika ("d'mut") oss... (SFB)

Det finns uppenbarligen ett intimt samband mellan Fil 2:5-6 och 1 Mos 1:26.

I Filipperbrevet 2 kallas vår Mästare för *Messias Yeshua* ("Kristus Jesus"). Vad innebär det namnet? Yeshua är det namn som den Evige, genom sin ängel, beordrade hans föräldrar att ge honom efter hans födelse, Matt 1:21, 25; Luk 1:31. Yeshua är alltså namnet på en människa som fötts av en kvinna. Messias är en titel som betyder "den smorde" och som ges till människor som blivit utrustade med den Eviges Ande för att inneha ett speciellt ämbete och utföra ett bestämt uppdrag. Benämningen *Messias Yeshua* i Filipperbrevet talar därför inte om någon himlavarelse utan om en människa. Det var alltså den andesmorda **människan** Yeshua som var till i *Guds gestalt*, inte någon himlavarelse. Varken titeln Messias eller namnet Yeshua har getts till något annat än människor. Detta är ett av bevisen för att Paulus inte talar om en gudomlig varelse som blev människa. När han hette *Messias Yeshua* var han till i *Guds gestalt* som människa och därefter antog han en *slavs gestalt* också som människa.

Om vi nu utgår från att Paulus inte talar om en förutvarande gudomlig tillvaro hos Yeshua utan om hans tillstånd som människa, född av kvinna, finner vi en mycket viktig parallell mellan honom och det som hände med förste Adam, den första människan. Yeshua föddes som den andra människan, (1 Kor 15:47). På samma sätt som den första människan blev den andra människan skapad utan synd och kallades för Elohim's son, (Luk 3:38; 1:35). Den första människan blev skapad till Elohim's avbild till att vara lik ("d'mut") honom, (1 Mos 1:26; 5:1). I den arameiska texten av de Apostoliska Skrifterna är det lättare att se sambandet mellan det som Paulus skriver om Messias Yeshua och det som hände Adam, eftersom samma ord används i Fil 2:6 som i 1 Mos 1:26 och 5:1. Både den första människan och den andra människan var till i *Guds gestalt* ("d'muta").

---

³⁰ Mark 16:12; Luk 3:22; Apg 7:43, 44; Rom 1:23 (2); 5:14 (2); 6:5, 17; 8:3, 29; 1 Kor 11:7; 15:49 (2); 2 Kor 3:18; 4:4; Fil 2:6, 7 (2); 3:17, 21; Kol 1:15; 3:10; 1 Tess 1:7; 1 Tim 4:12; Tit 2:7; Hebr 1:1; 4:11; 5:6, 10; 6:20; 7:3, 11 (2), 15, 17, 21; 8:5 (2); 9:23, 24; Jak 3:9; 5:10; 1 Petr 5:3; 1 Joh 3:2; Jud v 7, 8; Upp 1:13; 4:3 (2), 7 (2); 9:7 (2), 10; 11:1; 13:2; 14:14; 21:11.

Efter att ha jämfört Messias Yeshua med Adam som båda var till i *Guds gestalt*, beskriver så Paulus hur den andra människan stod inför samma val som den första. Han blev också frestad till att dra personlig nytta av sin ställning och i olydnad söka ett oberoende och bli *som Elohim*, (1 Mos 3:5, jfr Matt 4:3, 6). Men i stället för att välja olydnadens väg, som den första människan, och söka självupphöjelse, böjde sig den andra människan inför den Eviges vilja och var villig att lyda honom i allt och uppfylla den lidande tjänarens roll som alla profeterna hade talat om i förväg. Den andra människan triumferade där den första människan föll. Den andra människan lydde där den första människan var olydig. Den första människan ville hålla fast vid sin gudslighet som ett segerbyte, men den andra människan valde att inte hålla fast vid sin gudslighet utan tog en tjänarattityd i ödmjuk lydnad och böjde sig under sin Faders vilja och blev hela människosläktets slav. Inte ens när han stod inför den värsta döden en människa kan tänka sig valde han att hålla fast vid att han var Elohims Son, utan utgav sig i döden i ödmjuk lydnad.

Konsekvenserna av de bådas rakt motsatta val blev också rakt motsatta. När den första människan ansåg sin gudslighet som ett rov föll han i synd och förlorade sin höghet och började sin väg mot dödens fördärv. Men när den andra människan avstod från att dra personlig nytta av sin gudslighet blev han genom sitt lidande och död erkänd av Himlen som en fullkomlig människa och därför upprättad, gudomliggjord och uppsatt på skapelsens första plats högt över allt och alla.

Texten i Filippobrevet 2 kan alltså inte användas som bevis för att Sonen skulle ha funnits till i någon slags gudstillvaro innan han blev människa. Den talar enbart om vad som hände efter att Yeshua fötts av en kvinna. På så sätt kan han vara vårt stora föredöme så att vi kan anta samma sinnelag som han, (v 5).

Lägg märke till att det står skrivet i vers 10 att alla knän skall böja sig *i Yeshuas namn*.³¹ Det är alltså inte inför Yeshua som knäna skall böjas utan inför Fadern *i Yeshuas namn*. Genom namnet Yeshua har vi tillträde till Fadern, (jfr Joh 16:23-24). Han är vägen mellan människan och den Evige. Han är den ende medlaren, (1 Tim 2:5). Det innebär då att det enbart är genom Yeshua som man kan närma sig den Evige. Att alla knän skall böjas i Yeshuas namn innebär då att alla kommer att böja sig inför den Evige genom Yeshua. Det innebär också att alla kommer att erkänna att den Evige har delegerat all makt till honom. På så sätt blir inte Yeshua upphöjd i första hand utan Fadern, som det står skrivet:

Gud, Fadern, till ära.

Det är alltså inför Fadern alla knän skall böjas och det är Fadern som blir ärad genom att alla knän böjs i Yeshuas namn och alla erkänner att han blivit insatt att vara Herre, Adon.

Detta stämmer väl överens med det citat från Jesaja 45:23-24 som Shaul använder i denna text³² där det står skrivet:

---

³¹ Den grekiska versionen har prepositionen ”en” som bl.a. förekommer i Apg 4:7, 10, 12, 30; Kol 3:17. Peshitta-texten har ordet ”d’basmeh” – i namnet – som enbart förekommer i Apg 4:10; 1 Kor 5:4 och Fil 2:10.

³² Jfr Rom 14:11.

*Jag har svurit vid mig själv, ett sanningsord har utgått från min mun, ett ord som inte skall tas tillbaka: **För mig skall alla knän böja sig. Alla tungor skall ge mig sin ed** och säga om mig: endast i HERREN är rättfärdighet och styrka. Till honom skall man komma, och alla som varit förbittrade på honom skall blygas. (SFB)*

Genom Messias Yeshuas tjänst kommer all form av avgudadyrkan att utrotas från jorden. Då kommer alla att böja sina knän inför den Evige genom Yeshua som är vägen till Honom. Därför står det skrivet att man skall göra det i *Yeshuas namn*.

Den Svenska Folkbibeln har i Filippobrevet 2:11 översatt det grekiska ordet "kurios" som *Herren* i stället för *Herre* och anspelar så på den Eviges Namn YHWH som ofta översatts som *HERREN*. Det är en mycket ovanlig och vågad översättning. De allra flesta översättningar skriver *Herre*.

Det grekiska ordet "kurios"³³ betyder herre, guvernör, Herren, ägare, och kommer från "kuros" som betyder kraft, makt. I det moderna Grekland används ordet som "herr". I Septuaginta används ordet "kurios" som översättning av tre hebreiska termer "adon", "Adonai" och "YHWH". När då ordet "kurios" används i den grekiska versionen av de Apostoliska Skrifterna bör man vara försiktig med att dra förhastade slutsatser. Eftersom ordet är översättningen av tre hebreiska termer måste sammanhanget avgöra om det är fråga om "adon", "Adonai" eller "YHWH". Vid vissa tillfällen är det oklart vilket av de hebreiska termerna som används och då är det viktigt att man är försiktig i sin tolkning så att man inte löper risken att göra misstag som kan leda till en ofördelaktig dom på den Eviges dag, speciellt för dem som är lärare i Skrifterna.

Man kan därför inte utgå från de grekiska texterna av Filippobrevet 2 och säga att Yeshua är "YHWH" bara för att ordet "kurios" används. Det kan lika väl betyda "adon", vilket stämmer väl med det ord som kung David sade om Messias i Psalm 110:1, där det står skrivet:

En psalm av David. HERREN (YHWH) sade till min Herre ("Adon"): "Sätt dig på min högra sida, till dess jag har lagt dina fiender som en fotapall under dina fötter." (SFB)

Enligt Petrus predikan på pingstdagen blev Yeshua av Elohim gjord till både Herre ("Adon/Kurios") och Messias efter att ha upprest honom från de döda, som det står skrivet i Apostlagärningarna 2:36:

Därför skall hela Israels folk veta att denne Jesus som ni korsfäste, honom har Gud gjort både till Herre ("Adon/Kurios") och Messias. (SFB)

Han ägde alltså varken titeln Adon ("Kurios") eller Messias ("Kristus") i sig själv, utan dessa titlar blev honom givna från Himlen.

Romarbrevet 9:3-5

---

³³ Strong G2962 κύριος kurios *koo'-ree-os* From κύρος kuros (*supremacy*); *supreme* in authority, that is, (as noun) *controller*; by implication *Mr.* (as a respectful title): - God, Lord, master, Sir.

*Jag skulle önska att jag själv vore fördömd och skild från Kristus i mina bröders ställe - mina landsmän efter härstamning. De är israeliter, de har barnskapet och härligheten, förbunden och lagen, tempelgudstjänsten och löftena. De har fäderna, och från dem har Kristus kommit som människa, **han som är över allting, Gud, prisad i evighet, amen.***
(SFB)

Teologen Mikael Tellbe,³⁴ som själv förespråkar treenighetsläran, skriver³⁵ att Paulus vid endast två tillfällen talar i termer som kan tolkas som att "Jesus är Gud", Rom 9:5 och Tit 2:13. Han menar dock att det endast vid första anblicken ser ut som om Paulus i Rom 9:5 talar om "Jesus som Gud" och för fram det faktum att man på Paulus tid skrev utan punkter och kommatecken vilket gör att texten kan översättas enligt följande:

... från dem kommer Kristus. Han som är över allting, Gud är välsignad i evighet, amen.

Doktor Tellbe menar att andra halvan av versen då kan ses som en självständig lovprisning till Fadern. Eftersom det går att argumentera åt båda hållen går åsikterna isär bland bibelöversättare, "somliga låter det syfta på Kristus, andra på Gud". Han skriver vidare att "det normala hos Paulus – och självklart inom judendomen – tycks vara att lovprisningar är riktade till Gud ... Det skulle därför vara anmärkningsvärt om Paulus – som i Rom 9 riktar sig speciellt till judekristna och som annars är så noga med att skilja mellan Gud och Kristus – nu släpper denna distinktion och i uttryckliga ordalag talar om Jesus som Gud."

Enligt noten till Romarbrevet 9:5 i Bibel2000 kan man översätta andra delen av versen på följande två alternativa sätt:

han som är över allting. Gud är välsignad i evighet.

Gud, som är över allting, är välsignad i evighet.

Den grekiska papyrustexten P46 "Chester Beatty Papyri" från 180-250 k.t.³⁶ anses vara den äldsta kända och bevarade handskriften.³⁷ Denna text skrevs med s.k. "scriptio continua" vilket innebär att det i stort sett inte finns några punkter eller mellanrum mellan orden. I P46 finns dock en handfull punkter – antingen i form av ett kolon eller en punkt ovanför linjen – och vid flera tillfällen förekommer små mellanrum i texten för att underlätta läsningen.³⁸

I P46 finns i Romarbrevet 9:5 en punkt mellan orden *kött* (människa, gr. "sarx") och *han* ("ho") vilket innebär att den som skrev in punkten på så sätt ville visa att det bör vara ett avbrott i läsningen efter ordet *kött*. Meningen som kommer därefter blir därför en lovsång till den Evige

³⁴ Lärare i Nya testamentet vid Örebro Teologiska Högskola.

³⁵ Mikael Tellbe, *Med framtiden i ryggen*, © Libris 2002, ISBN 91-7195-619-0, s.179-180.

³⁶ Kristen tideräkning.

³⁷ Se <http://www.bible-researcher.com/papy46.html>,

http://en.wikipedia.org/wiki/Papyrus_46,

<http://www.cbl.ie/getdoc/fe648b84-98d5-4f15-a681-113cdffe1850/5.aspx>,

http://wwwapp.cc.columbia.edu/ldpd/app/apis/search?mode=search&invnum_num=6238&sort=institution&resPerPage=25&action=sort&p=1

³⁸ Se <http://www.lib.umich.edu/pap/k12/reading/Paul/diacritics.html>

som är över allt, och inte till Messias. Det överensstämmer också med andra paulinska texter som har liknande typiska judiska lovprisningsord till den Evige, jfr Rom 1:25; 11:36; 2 Kor 11:31; Ef 3:20-21. Denna typ av välsignelser är också vanlig i rabbinisk litteratur, speciellt när den Evige nämns.

Man skulle då kunna översätta den grekiska texten av P46 på följande ordagranna sätt:

*från vilka patriarkerna [är] och från vilka den Smorde [härstammar] enligt kött[et].
Den som är över allt, Gud, [vare] välsignad i evighet. Amen!*

Punkten i detta gamla manuskript visar att man inte skall läsa in i texten att Messias är Gud vilket de allra flesta kristna översättningar gjort.

Helge Åkesson översatte dock denna vers på följande sätt:

*vilka fäderna tillhöra, och från vilka Kristus är efter köttet. Gud, som är över allting,
vare högtlovad i tidsåldrarna. Amen.*

Hebraic-Roots Version översatte från arameiskan på följande sätt:

*And the fathers and from whom the Messiah was seen in the flesh. He who is Eloah who is
over all, to him [be] our praises and our blessings forever and ever. Amen.*

Som på svenska blir:

*Och fäderna och från vilka Messias sågs i köttet. Han som är Eloah som är över alla, till
honom [vare] våra lovprisningar och våra välsignelser för alltid och i evighet. Amen
(Egen övers.)*

Apostlagärningarna 20:28

*Ge akt på er själva och på hela den hjord som den helige Ande har satt er som ledare över,
till att vara herdar i **Guds församling** som han har köpt med **sitt eget blod**. (SFB)*

*Ge akt på er själva och på hela den hjord som den heliga anden satt er att ha uppsikt över,
för att ni skall vara herdar för **Guds församling** som han har vunnit åt sig med **sin sons
blod**. (Bibel2000)*

*Haven akt på eder själva och på hjorden, i vilken den helige Anden har satt eder till
tillsyningsmän, att vara herdar för **Herrens församling**, vilken han förvärvat sig genom
sitt eget blod. (H. Åkesson)*

Om vi jämför dessa tre svenska översättningar lägger vi märke till att det saknas samstämmighet när det gäller vems församling och vems blod det gäller. Detta beror på olika varianter i de grekiska handskrifterna.

- *Guds församling ... sitt eget blod* – Textus Receptus
- *Guds församling ... sin sons blod* – Westcott-Hort
- *Herrens församling ... sitt eget blod* – Vissa bysantinska texter

I arameiskan förekommer också olika textvarianter:

- *Messias församling ... sitt eget blod* – Peshitta³⁹ (Khaburis Codex) (Denna läsart finns i George M. Lamsas och John Wesley Etheridges⁴⁰ engelska översättning och i José L. Hernándezs spanska översättning.)
- *Eloahs församling ... sitt eget blod* – Peshitta, västlig variant⁴¹ (som användes för James Murdock⁴² engelska översättning.)

Hur skall vi kunna ge en förklaring till varför det finns flera varianter av de olika grekiska och arameiska manuskripten när det gäller denna vers? Uppenbarligen har någon eller några av dem som kopierat texterna medvetet eller omedvetet infört förändringar så att det inte längre stämmer med originalet. Frågan är vilken av de tre olika textvarianterna som är den ursprungliga. Det är inte säkert att de äldre kopiorna är närmast originalet. Det beror på var och när förändringarna skedde.

Det som är viktigt för oss i detta sammanhang är att vi är försiktiga med att utgå från och bygga läror på texter där det finns uppenbarliga manipulationer, eftersom vi inte vet vilken variant som är den ursprungliga.

När det nu finns olika textvarianter bör de revideras i ljuset av det vittnesbörd som finns i resten av Skrifterna eftersom den Eviges lära är en och inte ändras från en tid till en annan.

---

³⁹ ”Peshitta är den officiella Bibeln i Östkyrkan som under några århundraden av dess tidiga historia kallades för nasarener. Namnet Peshitta betyder ”rak” på arameiska, med andra ord, det originella och rena Nya Testamentet. Peshitta är den enda äkta och rena text som innehåller de böcker i Nya Testamentet som skrevs på arameiska ... Den innehåller alla böckerna utom 2 Petrus, 2 Johannes, 3 Johannes, Judas och Uppenbarelseboken (samt ... Johannes 7:53-8:11). Dessa böcker blev inte kanoniserade av Östkyrkan. ... Orden från herr Eshai Shimun, Östkyrkans Catholicos Patriarch, sammanfattas på följande sätt: ’... som Patriark och Överhuvud över den Heliga Apostoliska Östkyrkan önskar vi framlägga, att Östkyrkan tog emot skrifterna från de välsignade apostlarnas egna händer på originalaramaiska, det språk som talades av vår Herre Jesus Kristus själv, och att Peshitta är Östkyrkans text som härrör från de bibliska tiderna utan någon förändring eller revidering.’”

Citat ur: *The New Testament Peshitta Aramaic Text with a Hebrew Translation*; Bible Society in Israel; 1986. (Egen översättning) Se även <http://www.aramaicpeshitta.com/peshitta.htm>.

⁴⁰ Se <http://www.standardversion.org/p-eth-book-introduction.php>.

⁴¹ Den västliga varianten av Peshitta-texten används av Syrisk Ortodoxa Kyrkan och Kaldeiska Katolska Kyrkan. I deras dialekt kallas den för ”Peshitto”. Peshitto är nästan identisk med Östkyrkans version, men skiljer sig på två ställen (Apg 20:28 och Hebr 2:9). ”Peshitto är troligtvis en revidering av Peshitta med avsikten att uppdatera Peshitta-texten i enlighet med den grekiska texten samt förse den med de fem böcker som saknas (och Joh 7:53-8:11).” Citat från *The Syriac New Testament*; British and Foreign Bible Society; 1950. (Egen översättning.)

Den östliga versionen av Peshitta kallas också nestoriansk och den västliga jakobitisk (anpassad/översatt från grekiska).

⁴² Se http://www.hebrewaramaic.org/james_murdock/

Har den Evige något blod? Är inte blod något som enbart jordiska varelser har? Ordet blod på hebreiska är ”dam”⁴³ vilket har ett samband med ordet ”adam” – människa. Det hebreiska ordet jord – ”adamà” – har också ett samband med ”dam” – blod. Blod är alltså även lingvistiskt starkt sammankopplat med jord och människa. Dessutom står det skrivet i Johannes 4:24 att Elohim är Ande och en ande har vaken kött, ben eller blod. Därför är det mycket sannolikt att de textvarianter som säger att Elohim har köpt sin församling med sitt eget blod blivit manipulerade.

Johannes 1:18

Gud har ingen någonsin sett; den enfödde Guden, som är i Faderns sköte, denne har förklarat (honom) (P. Waldenström 1921).

Ingen har någonsin sett Gud. Den enfödde, som själv är Gud och är hos Fadern, har gjort honom känd. (SFB)

Ingen har någonsin sett Gud; den enfödde Sonen, som är i Faderns sköte, han har kungjort vad Gud är. (1917)

Här har vi ytterligare ett exempel på olika textvarianter i de grekiska manuskripten. I de äldsta grekiska manuskripten står det ”Theos” – Gud – medan det i de flesta står ”uihos” – Son.

Även i arameiskan finns olika textvarianter. Den gamla syriska texten skriver Son medan Peshitta skriver *Eloah*.

Detta är ytterligare ett exempel på hur man manipulerat originaltexten åt antingen det ena eller det andra hållet. Eftersom det är svårt att bedöma vilken text som är den ursprungliga, andeinspirerade och himmelska texten kan man inte bygga en lära på dessa verser eftersom man riskerar att citera ur en infekterad källa.

Även här måste dessa texter ses i ljuset av hela Skriften. Om vi utgår från den genomgående linje vi hittills sett i Skrifterna ligger det närmare till hands att acceptera de textvarianter som talar om att Sonen är enfödd, d.v.s. ensam i sitt slag, än att acceptera idén om att Gud skulle ha fötts. Kan Gud födas? Skulle den Oföränderlige, Evige, Livgivande, Osynlige och Upphöjde kunna födas? Denna tanke är snubblande nära de hedniska lärorna som talar om gudarnas födelse.

1 Timoteus 3:16

---

⁴³ Strong H1818 *dâm dawm* From H1826 (compare H119); *blood* (as that which when shed causes *death*) of man or an animal; by analogy the *juice* of the grape; figuratively (especially in the plural) *bloodshed* (that is, *drops* of blood): - blood (-y, -guiltiness, [-thirsty]), + innocent.

*Och erkänt stor är gudsfruktans hemlighet: **Han som blev uppenbarad i köttet**, bevisad rättfärdig genom Anden, sedd av änglarna, predikad bland folken, trodd i världen, upptagen i härligheten. (SFB)*

*Och erkänt stor är gudaktighetens hemlighet: **Gud som blev uppenbarad i köttet**, rättfärdigad i Anden, sedd av änglarna, predikad bland hedningarna, trodd i världen och upptagen i härligheten. (Sv. Reformationsbibeln)*

Här finner vi ytterligare ett exempel på hur originaltexten blivit manipulerad. Bl.a. Textus Receptus använder ordet "Theos" – Gud – medan det i andra grekiska texter står "hos" – som, vilken. I de arameiska texterna står inte Eloah.

Därför kan man inte använda denna vers för att hävda Messias gudomlighet.

2 Tessalonikerbrevet 1:12

så att vår Herre Jesu namn förhärligas i er och ni i honom genom vår Guds och Herren Jesu Kristi nåd. (SFB)

Bibel2000 har en avvikande översättning i jämförelse med de allra flesta andra kristna översättningar både från grekiskan och från arameiskan.

Bibel2000 översätter versen på följande sätt:

så att vår herre Jesu namn förhärligas genom er och ni genom honom, tack vare nåden från vår gud och herre Jesus Kristus.

Lägg märke till att man här skrivit *vår gud och herre Jesus Kristus* i stället för *Guds och Herren Jesu Kristi nåd* och på så sätt får texten betydelsen att Jesus är Gud. Det finns dock en alternativ översättning i noten till denna vers som lyder:

Eller "*vår Gud och herren Jesus Kristus*".

Denna senare översättning överensstämmer bättre med de många tillfällen i Paulus brev där han å ena sidan nämner Gud, ofta som Fadern, och å andra sidan nämner Yeshua och då som Herre ("Adon").⁴⁴ De Apostoliska Skrifterna är mycket noggranna med att inte blanda ihop dessa två begrepp.

Titus 2:13

*medan vi väntar på det saliga hoppet, att vår store **Gud och Frälsare Jesus Kristus** skall träda fram i härlighet. (SFB)*

---

⁴⁴ Rom 1:7; 5:11; 10:9; 1 Kor 1:3; 6:11; 8:6; 2 Kor 1:2; 13:13; Gal 1:3; Ef 1:2; Fil 1:2; 2:11; 1 Tess 1:1, 3; 3:11, 13; 2 Tess 1:1, 8; 2:16; 1 Tim 1:2; 2 Tim 1:2; Filem v 3. Jfr Apg 2:36; 20:21; Jak1:1; 2 Pet 1:2.

och vänta på det saliga hoppet och den store Gudens och vår Frälsares Jesu Kristi härliga uppenbarelse. (Sv. Reformationsbibeln)

Enligt Mikael Tellbe, som vi nämnde om tidigare, är detta den enda vers där Paulus uttryckligen säger att Jesus är Gud, enligt den grekiska textens grammatiska konstruktion. Men för att kunna dra en sådan slutsats utgår Tellbe från två mer eller mindre uttalade teser:

- Paulus eller hans sekreterare skrev på grekiska.
- Den grekiska text vi har idag stämmer överens med originaltexten som Paulus skrev.

Båda dessa förmodade förutsättningar för Tellbes resonemang bör ifrågasättas. Skrev verkligen Paulus på grekiska? Är de grekiska texter vi har idag trogna kopior av det original som Paulus skrev, förutsett att han nu skrev på grekiska?

Peshitta-texten har ordet *och* i denna vers innan ordet *frälsare/livgivare*, vilket gör att den å ena sidan talar om Eloah och å andra sidan om Messias, vilket stämmer väl överens med Paulus andra liknande texter. Den arameiska texten säger alltså inte att Yeshua är Eloah.

Tellbes uttalande måste därför ifrågasättas både utifrån Skrifternas övriga vittnesbörd och utifrån den arameiska textens vittnesbörd.

Om det nu verkligen skulle vara så att Paulus skrev på grekiska och att den texten vi har idag stämmer överens med det han skrev, skulle denna text utgöra det enda vittnesbördet för att Paulus skulle ha kallat Yeshua för Elohim, om man bortser från Hebreerbrevet. Ett enda litet tvivelaktigt vittnesbörd räcker inte för att bygga en lära på, speciellt när man anser att tron på denna lära är en förutsättning för själens eviga väl eller ve. Det måste finnas minst två eller tre vittnesbörd för att kunna fastställa var sak och här finns bara ett och ett tvivelaktigt sådant. Dessutom vittnar den arameiska texten emot detta enda lilla vittnesbörd. Vi har alltså två vittnen som säger motsatsen. Frågan är vilket av dessa två vittnen som är mest trovärdigt. Men eftersom de inte är samstämmiga är det omöjligt att fälla en slutgiltig rättmätig dom. Fallet måste därför läggas ner p.g.a. brist på bevisföring.

Slutsatsen vi kan dra av detta blir därför att det inte finns tillräckligt bevis för att hävda att Paulus trodde eller undervisade att Yeshua är Elohim.

I sin kommentar till det judiska NT⁴⁵ skriver David H. Stern, som själv tror på treenighetsläran, att denna vers inte talar om Yeshua som Gud utan om Guds Shechinà – manifesterade härlighet – som på samma gång är vår Befriare, Yeshua Messias. Han knyter så ihop denna vers med Hebreerbrevet 1:3 där det står att Sonen är Shechinàns utstrålning. Han menar att de som hävdar att denna vers klart talar om Jesu gudomlighet pressar in förståelsen av att Jesus är Gud i ett avsnitt som inte behandlar den frågan. Han menar att Jesu gedom inte klart uttalas i Nya Testamentet utan enbart i indirekta ordalag.

---

⁴⁵ Se David H. Stern, *Jewish New Testament Commentary*, s. 656.

Om det nu skulle vara så, varför gör man detta till en frälsningsfråga? Skall inte frälsningen grunda sig på klara uttalanden som inte går att missförstå på något sätt? Är det inte snarare så att kyrkan velat ta monopol på sin specialkonstruerade tolkning och på så sätt visa sin makt över Skrifterna och människors själar? Om inte Bibeln har en uttalad treenighetslära, varför är det så viktigt att kättarförklara och på olika sätt tysta ner och göra sig av med dem som vågar ifrågasätta den? Bevisar det inte snarare att det finns andra krafter bakom denna lära som inte har sitt ursprung ur en ren kärlek till Skrifternas sanning och den Ande som inspirerat dem? Av frukten känner man trädet, lär vår Mästare. Vilken frukt har treenighetsläran gett under kyrkohistoriens lopp? Talar inte den frukten om vilken ande som ligger bakom denna lära?

Om inte Skrifterna har en uttalad treenighetslära, hur kommer det då sig att denna lära används som ett vapen och som anledning till att skapa fiendskap mellan andliga syskon? Finns det inte utrymme för att själv kunna läsa vad Skrifterna lär om detta och dra sina egna slutsatser utan att bli stämplad för det ena eller det andra? Hur kommer det sig att detta blivit ett sådant utslagsgivande ämne när inte Skriften talar om det? Detta faktum gör att vi bör stanna upp och ifrågasätta vilken ande som ligger bakom.

Jag är övertygad om att vi har att göra med en andefurste, samma andefurste som låg bakom de hedniska treenighetslärorerna i religionerna runt om Israel. Läran om en treenig gudom fanns i Egypten och andra hedniska riken långt innan skököväsendet drev igenom den i kristendomen. Dessa andemakter kom sedan in och tog över den kristna kyrkan och resultatet av denna lära talar för sig själv. Bara det faktum att många som läser denna bok blir mycket upprörda över att jag kan ifrågasätta treenighetsläran visar hur starkt rotad denna andemakt är inom kristna led.

Hebreerbrevet 1

Många gånger och på många sätt talade Gud i forna tider till våra fäder genom profeterna, men nu vid denna tidens slut har han talat till oss genom sin son, som han har insatt till att ärva allting liksom han också har skapat världen genom honom. Och han, som är utstrålningen av Guds härlighet och en avbild av hans väsen och som bär upp allt med kraften i sitt ord, har renat oss från synden och sitter på Majestätets högra sida i höjden. Han har blivit lika mycket mäktigare än änglarna som det namn han har fått i arv är förmer än deras. Ty aldrig har Gud sagt till någon ängel:

*Du är min son, jag har fött dig i dag,
eller:*

Jag skall vara hans fader, och han skall vara min son.

Och när han låter sin förstfödde son träda in i världen säger han:

Alla Guds änglar skall hylla honom.

Om änglarna säger han:

*Han gör sina änglar till vindar och sina tjänare till eldslågor,
om Sonen däremot:*

Din tron, o Gud, består i evigheters evighet, och rättens spira är din kungaspira. Du har älskat rättfärdigheten och hatat orätten. Därför har Gud, din Gud, smort dig med glädjens olja mer än dina likar.

Och:

Du, Herre, lade i tidens början jordens grund, och himlarna är dina händers verk. De skall förgås, men du förblir. De skall alla nötas ut som en mantel, du skall rulla ihop dem som en klädnad, ja, som en mantel skall de bytas ut. Men du är densamme, dina år har inget slut.

Aldrig har han sagt till en ängel:

Sätt dig på min högra sida, så skall jag lägga dina fiender som en pall under dina fötter.

Är inte änglarna andrar i Guds tjänst, sända att tjäna dem som skall få sin del av frälsningen? (Bibel2000)

För att kunna förstå detta kapitel rätt måste vi ha klart för oss tre grundläggande sanningar:

- Hebreerbrevet är skrivet till judar som väl kände till de judiska Skrifterna och deras olika tolkningsnivåer.
- Brevet författades inte på grekiska utan på hebreiska.
- De fyra första versarna utgör en sammanfattning som sedan utvecklas i resten av kapitlet.

Hebreerbrevet skrevs till judar – möjligtvis esseerna – som var väl insatta i de olika tolkningsnivåer som finns i de hebreiska Skrifterna. Det innebär att mycket av det som sägs i brevet lätt kan missförstås av dem som inte är väl insatta i judarnas resonemang och uppfattningsvärld. Ofta används brevet av okunniga människor till att tala om den levitiska tjänstgöringen i motsats till den himmelska, de blodiga djuroffren i templet i motsats till Messias blodiga offer på Golgata, lagen i motsats till det förnyade förbundet o.s.v. För de judar som är insatta i de olika tolkningsnivåerna och har en djupare förståelse av det uppenbarade Ordet anses inte dessa saker som något som måste förstås som antingen det ena eller det andra, utan som både det ena och det andra. Det är *både* fråga om den levitiska tjänstgöringen *och* den Malkitiediska himmelska tjänstgöringen, *både* djuroffer *och* Messias offer, *både* det tidigare *och* det förnyade förbundet. Det innebär alltså att de högre tolkningsnivåerna inte spelar ut de lägre. De lägre nivåerna är till för att kunna förstå de högre, men de högre är viktigare (jfr Joh 3:12).

Enligt kyrkofädernas skrifter skrevs Hebreerbrevet först på hebreiska och blev sedan översatt till grekiska. Eusebius hänvisade på 300-talet till en förlorad skrift av Clemens av Alexandria som skrevs omkring år 200 k.t. som han citerade på följande sätt:

I det verk som kallas *Hypotyposes*, har han [Clemens av Alexandria] gett oss den förkortade beskrivningen av alla de kanoniserade Skrifterna. Han försäkrar att Hebreerbrevet skrevs av Paulus till hebreerna på det hebreiska språket, men att det översattes noggrant av Lukas och publicerades bland grekerna.⁴⁶

Eusebius skrev själv:

Eftersom Paulus hade skrivit till hebreerna på sitt eget lands språk, säger somliga att evangelisten Lukas, andra att Clemens, översatte brevet.⁴⁷

⁴⁶ Clemens av Alexandria, *Hypotyposes* (omkr. 200 k.t. citerad av Eusebius i *Eccl. Hist.* 6:14:2.

⁴⁷ Eusebius, *Eccl. Hist.* 3:38:2-3.

Jeronimus skrev:

Han [Paulus], som var hebré skrev på mycket värtalig hebreiska, vilket var hans eget språk, och det [gjorde han] då saker som skrevs värtaligt på hebreiska blev ännu värtaligare översatta till grekiska.⁴⁸

Eftersom detta brev nu ursprungligen skrevs på hebreiska, sannolikt av Paulus, måste man vara försiktig när man baserar sig på den arameiska eller grekiska texten. Översättningar har brister, hur bra de än är, och därför kan det finnas risk för missförstånd när man läser översättningar. Försiktighet och ödmjukhet bör alltså vara vår inställning när det gäller förståelsen av detta brev.

De fyra första verserna i Hebreerbrevet 1 utgör ett sammandrag av det som kommer senare i kapitlet. Paulus börjar med att koncentrerat beskriva Sonens förhållande till Fadern och fortsätter därefter att lägga ut detta förhållande med bevisföring från skriftställen som överensstämmer med den tolkningsvärld och teologiska förståelse som mottagarna hade och levde i. När man då går igenom ord för ord av det som sägs måste man fråga sig vad varje term betydde enligt det tänkande och den teologi som mottagarna av brevet hade.

Låt oss nu gå in i texten:

I verserna 1-2 står det skrivet enligt Bibel2000:

*Många gånger och på många sätt talade Gud i forna tider till våra fäder genom profeterna, men nu vid denna tidens slut har **han talat till oss genom sin son**, som han har insatt till att ärva allting liksom **han också har skapat världen genom honom**.*

När vi behandlade dessa verser i ett tidigare kapitel såg vi att den Evige i föregående tider inte talade till Israels folk genom Sonen utan enbart genom profeterna. Efter att Sonen nu kommit talar han även genom honom.

Här har vi ett första exempel på hur vi bör förstå texten som *både och*, och inte *i stället för*. Profeternas budskap har inte slutat att tala till oss i och med att Sonen kom. Hundratals profetior genom Moshe och de andra profeterna har ännu inte uppfyllts, så det vore helt fel att tro att eftersom Sonen nu kommit talar inte den Evige längre till oss genom profeterna. Sonen själv utgick ju från profeterna och visade hur alla talade om honom (Luk 24:26-27). Dessutom finns det flera exempel i de Apostoliska Skrifterna på hur den Evige talade till församlingarna genom de profeter som verkade efter att Yeshua hade kommit. Det ena utesluter alltså inte det andra.

Lägg märke till att det står att *Gud* hade talat genom sin Son. Elohim är alltså Fadern, som har talat genom sin Son, som är hans viktigaste representant. Det var alltså inte Sonen som talade utan Fadern, genom Sonen.

Sonen är, som sagt, huvudsyftet med hela skapelseverket. Därför hade den Evige Sonen i sitt sinne när han skapade allt. Därför heter det att han skapade allt genom honom. Som vi tidigare sett var inte Sonen Skaparen utan den kanal, den mästareplan, genom vilken den Evige skapade

---

⁴⁸ Jeronimus (300-talet), *Lives of Illustrious Men*, Book V.

världen. Denna sanning bör vara bakgrunden för att rätt kunna förstå det som står i verserna 10-12 som är ett citat från Psalm 102:26-28:

Du, Herre, lade i tidens början jordens grund, och himlarna är dina händers verk. De skall förgås, men du förblir. De skall alla nötas ut som en mantel, du skall rulla ihop dem som en klädnad, ja, som en mantel skall de bytas ut. Men du är densamme, dina år har inget slut.

Lägg märke till att ordet *Herre* inte står i den hebreiska texten i Psalm 102:26. Den grekiska versionen av Hebreerbrevet följer nästan ordagrant Septuagintas översättning av Ps 102 där ordet "Kurios" – *Herre* – förekommer. I den arameiska texten förekommer inte ordet för Herre i Hebr 1:10 vilket visar att den arameiska texten inte översattes från grekiskan utan utgår från den hebreiska texten av Ps 102.

I denna psalm uttrycker en betryckt sin nöd och ropar till den Evige om räddning och hjälp. Därefter kommer svaret på den betrycktes rop då det talas om hur den Evige kommer att gripa in och förbarma sig över Sion (v 14). Alla hednafolken kommer att frukta den Eviges namn och alla jordens kungar hans härlighet när han åter bygger upp Sion och uppenbarar sig i sin härlighet (vilket är en bild på ett återupprättat politiskt rike i Israels land med Israels återupprättade tolv stammar, v 17).

I Psalm 102:19 står det skrivet:

Detta skall skrivas ner för ett kommande släkte och ett folk som han skapar skall prisa HERREN. (SKB)

På hebreiska står det ordagrant *en sista generation*. Denna psalm talar alltså om tiden för Messias andra tillkommelse. Den beskriver hur den Evige blickar ner från himlen och befriar dödens barn så att hans namn blir förkunnat i Jerusalem då alla nationer kommer att samlas för att tjäna den Evige (v 20-23).

I detta sammanhang, som klart talar om Messias återkomst, kommer så de verser av Psalm 102 som citeras i Hebreerbrevet 1 och som hänsyftar på Sonen.

Psalm 102 talar alltså om tiden för Messias andra tillkommelse då den Evige kommer att döma jorden genom honom. Han är den Eviges tjänare och högste representant. När Sonen kommer är det den Evige som kommer genom honom. Han kommer i den Eviges Namn. Med detta som bakgrund och med det som vi tidigare lärt oss genom de hebreiska Skrifterna ligger det närmare till hands att tolka detta citat som ett erkännande av den Evige som kommer genom sin representant för att etablera sitt rike på jorden än att tillskriva Sonen hela citatet.

Men jag måste erkänna att detta är en av de svårförståeliga texterna i de Apostoliska Skrifterna där Sonen ser ut att presenteras som Skaparen. Men om vi utgår från vers 2 där det står att Elohim skapade genom Sonen, måste vi förstå versen inom ramen för detta representantskap för att få det att gå ihop. I första hand talar texten om Fadern, men även om Sonen eftersom även han fanns med i beräkningen innan skapelsen och kommer att finnas till av evighet efter det att

de nuvarande himlarna blivit uppbrända i eld. Det är alltså fråga om *både och*. I nästa kapitel kommer vi att tala mer om hur Sonen bär den Eviges namn och hur skriftställen som klart talar om Fadern används i de Apostoliska Skrifterna om Messias.

Hebreerbrevet 1:3 lyder:

Och han, som är utstrålningen av Guds härlighet och en avbild av hans väsen och som bär upp allt med kraften i sitt ord, har renat oss från synden och sitter på Majestätets högra sida i höjden.

Denna vers talar om Sonens nuvarande ställning efter uppståndelsen, då han blivit gudomliggjord och fått den delegerade makten att med sitt ord råda över allt.

I Peshitta-texten står det *avbild av hans varande*. Ordet *avbild* på arameiska är ”salma” och det kommer från det hebreiska ordet ”tselem” – avbild – som finns i 1 Mos 1:26-27.⁴⁹ I den grekiska texten finns ordet ”karaktēr”⁵⁰ – gravyr, inristning. Det grekiska ord som översatts som *väsen* är ”hupostasis”⁵¹ som betyder grund, substans.⁵²

Lägg märke till att det står skrivet att Sonen sitter på Majestätets högra sida i höjden, men inte att han är Majestätet själv. Uttrycket ”högra sida” är ett judiskt uttryck för delegering av auktoritet och representantskap och bör inte förstås bokstavligt som något geografiskt.

Hebreerbrevet går vidare och stadfäster att Sonen efter uppståndelsen och förhärligandet har fått en mycket högre ställning än änglarna. Det står skrivet att han *har blivit* mycket mäktigare än änglarna, vilket innebär att han inte var det innan uppståndelsen. Tidigare nämnde vi att Sonen hade en lägre ställning än änglarna innan han blev förhärligad (Hebr 2:7). Uttrycket *Du är min son, jag har fött dig i dag* talar ju om uppståndelsen (Apg 13:33; Hebr 5:5). Först efter uppståndelsen ärvde han ett namn som är mycket högre än änglarnas och då fick han all makt i himlen och på jorden. Det talas här alltså inte om att Sonen skulle vara av någon slags högre form av väsen än änglarna utan om hans auktoritetsställning, hans maktposition. I det sammanhanget kommer så citaten från Psaltaren.

I Hebreerbrevet 1:8-9 står det skrivet:

om Sonen däremot:

Din tron, o Gud, består i evigheters evighet, och rättens spira är din kungaspira. Du har älskat rättfärdigheten och hatat orätten. Därför har Gud, din Gud, smort dig med glädjens olja mer än dina likar.

⁴⁹ Varianter av samma arameiska ord finns i Matt 22:20; Mark 12:16; Luk 20:24; Apg 19:35; Rom 1:23; Upp 13:14, 15; 14:9, 11; 15:2; 16:2; 19:20; 20:4.

⁵⁰ Strong G5481 *χαρκτήρ*, charaktēr, *khar-ak-tar'*, From the same as G5482; a *graver* (the tool or the person), that is, (by implication) *engraving* (["character"], the *figure* stamped, that is, an exact *copy* or [figuratively] *representation*): - express image.

⁵¹ Strong G5287 *ὑπόστασις* hupostasis, *hoop-os'-tas-is*, From a compound of G5259 and G2476; a *setting under* (*support*), that is, (figuratively) concretely *essence*, or abstractly *assurance* (objectively or subjectively): - confidence, confidant, person, substance.

⁵² Ordet förekommer i 2 Kor 9:4; 11:17; Hebr 1:3; 3:14; 11:1.

Detta är ett citat från Psalm 45 som är en bröllopssång till Israels kung.

I Psalm 45:1-2 står det skrivet:

*Mitt hjärta flödar över av vackra ord, jag säger: Min sång gäller **en konung**. Min tunga är en snabb skrivares penna. Du är den skönaste **bland människors barn**, nåd är utgjuten över dina läppar. Därför har Gud välsignat dig för evigt.*(SFB)

Denna psalm talar alltså till en kung bland människors barn, d.v.s. till en människa, men som Elohim har välsignat för evigt. I första hand talar psalmen om en av konungarna i Israel. Men i sin profetiska dimension hänsyftar den på Messias. Det är alltså återigen fråga om *både och*.

Det som är intressant i sammanhanget är att termen ”Elohim” används i den hebreiska texten när den talar till Israels kung under hans bröllop. Som vi tidigare sett, får mänskliga domare titeln ”Elohim”, vilket på nytt understryks i denna psalm. Eftersom då psalmen hänsyftar till Messias och speciellt till den stora händelsen när Lammets bröllop kommer att firas i den tillkommande tidsåldern (se sammanhanget i Ps 45), blir titeln ”Elohim” på ett alldeles speciellt sätt ett bevis för att Messias efter sin uppståndelse fått äran att regera som den högste domaren, långt över alla änglar.

Detta är dock inget som helst bevis för att han är Elohim i ordets absoluta betydelse, vilket också bekräftas i orden *Därför har **Gud, din Gud**, smort dig...* Det syns för mig vara en orimlighet att samtidigt kunna *vara* Gud och att *ha* en Gud. Hur många gudar finns det? Bara en, lär Skrifterna. Sonen kan därför omöjligtvis både *vara* individen Elohim i absolut bemärkelse och samtidigt *ha* en Elohim vilket i så fall skulle bli två individer, två Gudar (jfr Joh 20:17). Däremot kan han mycket väl bli anförtrodd med titeln ”Elohim” som högste regent i denna skapelse och samtidigt ha den Evige över sig som sin Elohim. Detta stämmer väl överens med vittnesbördet som resten av Skrifterna ger, enligt vad vi studerat i tidigare kapitel.

Vi kan då sammanfatta detta avsnitt genom att säga att Hebreerbrevets kapitel 1 inte talar om Sonens väsen som Elohim/Gud i absolut bemärkelse, utan poängterar den auktoritetsställning över änglarna och skapelsen som han fått av den Evige efter att han uppväckte honom från de döda. Texten i Psalm 102 talar om hur allting skapades och hur Skaparen förblir, trots att allt det skapade förintas. Denna sanning gäller även för Sonen som är den kanal genom vilken den Evige skapade allt och som kommer att vara densamme även vid den tid då himmel och jord bränns upp.

2 Petrus 1:1

*Från Simeon Petrus, Jesu Kristi tjänare och apostel, till dem som genom rättfärdigheten från **vår Gud och Frälsare Jesus Kristus** har fått på sin lott samma dyrbara tro som vi.*
(SFB)

Simon Petrus, Jesu Kristi slav och apostel, till dem som fått på sin lott lika dyrbar tro som vi i vår Guds och Frälsarens, Jesu Kristi, rättfärdighet. (Åkesson)

Lägg märke till att det bara i den ena versionen står att *Jesus Kristus* är både *Gud* och *Frälsare*. I den andra versionen står *Gud* för sig och *Frälsaren* för sig. Detta beror på att det även här finns olika varianter i de grekiska manuskripten. Om vi går till den arameiska texten ser vi att ordet för *Gud* inte finns med utan i stället ordet för *Herre*, som det står skrivet:

... vår Herre och Befriare Yeshu Meshichas rättfärdighet. (egen övers.)

Denna vers kan alltså inte användas som bevis för att hävda att Petrus ansåg Yeshua vara Elohim/Gud i absolut betydelse.

1 Johannes 5:20

Vi vet att Guds Son har kommit och gett oss förstånd, så att vi känner den Sanne, och vi är i den Sanne, i hans Son Jesus Kristus. Han är den sanne Guden och det eviga livet.(SKB)

Han som är *den sanne Guden* syftar i denna text på *den Sanne*, vilkens son är Yeshua Messias, d.v.s. det är Fadern som är den sanne Elohim och det eviga livet (jfr Joh 17:3).

Det finns inte två eller tre vittnesbörd i apostlarnas Skrifter som säger att Elohim/Gud skulle vara något annat än Fadern eller innefatta någon mer person än Fadern. Men det finns väldigt många vittnesbörd som talar om motsatsen. Apostlarna uttrycker i sina skrifter en absolut monoteism där enbart Fadern presenteras som Elohim/Gud och där Yeshua presenteras som *Herre* ("Adon").

I 1 Korintierbrevet 8:5-7a står det skrivet:

Ty även om det skulle finnas så kallade gudar, i himlen eller på jorden - det finns också många gudar och många herrar - så har vi bara en Gud, Fadern, från vilken allting är och till vilken vi själva är, och en Herre, Jesus Kristus, genom vilken allting är och genom vilken vi själva är. Den kunskapen finns dock inte hos alla. (SFB)

En annan text som vittnar om absolut monoteism är Johannes 17:3 där det står skrivet:

Detta är evigt liv att de känner dig, den ende sanne Guden, och den som du har sänt, Jesus Kristus. (SFB)

Om Paulus hade haft den treenighetsteologi som utvecklades flera hundra år senare skulle han ha börjat sina brev på följande sätt:

Nåd vare med er och frid från Gud Fadern, Gud Sonen och Gud den Helige Ande. Amen.

Men eftersom varken Paulus eller någon annan av apostlarna trodde på en treenig Elohim/Gud finner vi inga spår av en sådan inblandning i deras skrifter.

Att man flera hundra och tusentals år senare försöker läsa in i deras Skrifter en lära som inte fanns där och hitta spår av en sådan efterkonstruktion, är en annan sak. Om man däremot som ärlig sanningssökare läser deras Skrifter utan en förutfattad treenighetsuppfattning är det mycket svårt, för att inte säga omöjligt, att komma fram till en sådan slutsats. Att både Fadern, Anden och Yeshua nämns i deras Skrifter utgör absolut inte något bevis för att det skulle vara fråga om någon treenighet. En ärlig bibelläsare och bibelforskare kan lätt se att treenighetsläran inte ligger till grund för de Apostoliska Skrifterna.

Problem uppstår dock med texter som tycks framhäva gudomlighet hos Yeshua. Men eftersom olika varianter av grekiska och arameiska manuskript vittnar om att originaltexten blivit manipulerad speciellt i texter som tycks framhäva gudomlighet hos Messias, bör man i ärlighetens namn misstänka att det funnits starka krafter i den etablerade kyrkan som fört in sådana förändringar i manuskripten som lett till att den nyskapade två- och treenighetsläran kunnat skönjas i de avskilda Skrifterna. Många av de manuskript som vi nu har, vittnar om hur den stora skökan manipulerat den Eviges Ord för att på så sätt få det att passa in i de omgivande hedniska religionernas uppfattningsvärld där det fanns en väl uttalad treenighetstro. Den romerska kyrkan, som i Skrifterna beskrivs som en sköka, har alltid flörtat med världens religioner och fört in i sitt sköte den tro och de riter som fanns i de omgivande religionerna. Bibeln kallar skökan för Babylon. Namnet Babylon kommer från det hebreiska "bavel" som betyder blandning. Denna religion är sannerligen en sammanblandning av sann ren judendom och allsköns hedendom, treenighetsläran inkluderad. Därför har de Apostoliska Skrifterna, som gavs till och genom det judiska folket, blivit manipulerade av ett skökosystem som inte dragit sig för att i oförskämd självförhävelse ändra den Eviges Ord enligt sina egna kriterier för att blanda ihop det rena med det orena, himmelsk uppenbarelse med demoniska läror och sanning med lögn och så skapa ett förvirrat folk som förts vilse till att tro att frälsningen ligger i läror som inte går att finna i originaltexterna av det uppenbarade Ordet, inklusive de Apostoliska Skrifterna, det som felaktigt kallas "Nya Testamentet".